

vseeno doseгла. Ob sijajnem prodoru mladih (sicer je nekaterim kratkotrajna »slava« že stopila v glavo in se prireditve ne udeležujejo) lahko tehtamo tudi dimenzije in upravičenost trenj in očitkov v vrstah likovnih delavcev. Razstava, kjer imajo možnost nastopa vsi, lahko tudi najbolj trmoglavega ustvarjalca strezni, da lahko ugotovi, v čem ga kolegi prekašajo, to pa velja še toliko bolj za obiskovalca brez predsodkov. Presenečeno lahko ugotavlja, da je slovenska umetnost čisto nekaj drugega kot tisto, kar nas navadno predstavlja v tujini, da vsa kvaliteta le ni v zunanji bleščavi in monumentalnih formatih, marveč tudi v prefinjenem kolorizmu, da so vélike slike lahko po formatu tudi majhne in da o kvaliteti ne odloča vedno »odzivnost« na aktualnosti v svetu mode. Saj na koncu koncev tudi slikarstvo v svetu ni le tisto, kar prodaja Bolafi Arte (zanimiv dokaz za to je primitivno mazaštvo kakega Prima Minervina). Po drugi strani pa konfrontacija vsega, kar nastane v enem letu v Sloveniji, marsikoga postavi na pravo mesto in ne tja, kamor bi si želel — čeprav se ne moremo otresti misli, da je ostra socialna diferenciacija med ustvarjalci tudi posledica nesmiselnih in predvsem nehumanih teorij (in prakse) o umetniškem managementu. Seveda je management pri nas postavljen na glavo, ne le zato, ker manipulira z družbenim denarjem in uzurpirano družbeno močjo, marveč tudi zato, ker pri nas umetniškega trga sploh ni.

Tako se lahko povrnemo k sistemu nežirvanih in tematskih razstav. Že pri predstavitev enega samega avtorja često pridemo do pregrešne misli, da je mojster leto ali dve slikal prav za razstavo in da je vse podobe (kipe, grafiko) uglasil na skupno učinkovanje v svetišču muz, kjer bodo ljudje občudovali razstavo (kot celoto in oblikovan »nadorganizem«) in ne posameznih izdelkov, ki bi vsak zase iztrgani iz

okolja galerijskega prostora predstavljali likovne organizme nižjega ranga. Zato je konfrontacija slik, ki nastajajo po tej logiki na velikih mešanih razstavah, precej otežkočena, posebej še, če se znajdejo v stilno povsem nasprotni družini. Čeprav gre za karikirano sliko razstavnih sistemov in njihovega učinkovanja, lahko iz tega vendar potegnemo sklep — da nam je ob vseh bleščecih, uglasenih, tematsko in oblikovno enotnih predstavitev skupin in skupinic potrebna tudi velika razstava brez teh značilnosti, če ne drugega kot kontrast in pomembna (vsakoletna) osvežitev; tudi preveč dobrega nas lahko zapahne. Spomnimo se otroka s polnim žepom denarja v slaščičarni.

Ivan Sedej

OB ZAČETKU NOVEGA LETNIKA (namesto uvodnika)

Da je čas kulturi zmerom manj prijazen, je domala soglasna ocena slehernega kulturnika, predvsem pa občutek, ki pogojuje njegovo razpoloženje; da je bilo v letu 1973 težje kot leto dni prej, je mogoče ponazoriti s statistiko; da bo v letu 1974 težje, kot je bilo v pravkar minulem letu, najbrž ne gre dvomiti, kajti vsa oprijemljiva znamenja napovedujejo takšen razvoj.

Stara, klasična jeremijada bi bila torej povsem (in že spet) na mestu. Poskušajmo se ji izogniti in ugotoviti, kaj se pravzaprav dogaja, da je stanje takšno.

Z gospodarsko reformo, ki se je kulture dotaknila sicer pozneje kot drugih področij, a zato toliko bolj usodno, z ustanovitvijo kulturnih skupnosti, ki nesluteno razširjajo demokratične okvire organiziranosti kulture, a se zaskrb-ljujoče dušijo v tesnih možnostih financiranja, z nastajajočo novo ustavo, ki prvič tako eksplicitno uzakonja kulturo kot pravico in dolžnost človeka, so se vse kulturne dejavnosti in z njimi

ustvarjalci, ki znotraj njih delajo, živijo in životarijo, znašli v nekakšnem razredčenem zraku, ki objektivno najbrž pomeni korak stran od zatočnosti, ni pa v njem še mogoče zadihati s polnimi pljuči, zdravo in delavno. Gre torej za trenutek, ko je čutiti vsestransko zrahljanost odnosov, ko marsikaj ne funkcionira skladno in spodbudno in je za marsikatero stanje težko ugotoviti, ali ni VEČ takšno, kot smo ga ŽE bili vajeni, ali pa ŠE ni takšno, kot smo ga tudi ŽE napovedali, že hvalili kot nov odnos, novo obliko, novo možnost, ne da bi bili kdaj čisto prepričani, da je res tako, večkrat pa obtoževali, da sploh ni tako in da tudi ni znamenj, da bi se kulturi resnično odpirali boljši časi.

Resniran umik vase mnogih, ki so bili delavno odprti navzven in še skušajo sebe vpeti v skupnost, je prav gotovo ena žalostnih lastnosti sedanjega trenutka v slovenski kulturi. Čeprav so bila pričakovanja nasprotna. Najbolj umirjena sodba se nagiba k misli, da se je nekje zataknilo in je treba nekaj storiti, če naj stvari stečejo. In iz takšnega prepričanja, da se je nekje zataknilo, se ubeseduje tudi pričujoče razmišljanje.

Morda je ena naših glavnih napak (in vzrok za številne poznejše nesporezume), da smo kulturo, umetnost pa še posebej, obravnavali preveč dobesedno kot dejavnost posebnega pomena, kot nekaj, kar je bolj ali manj zunaj materialnih zakonitosti in jo je zato tudi mogoče uravnavati predvsem z nematerialnimi posegi vanjo, čeprav je vsa kultura in skoraj vsa umetnost (v njenem okviru) v enem svojem delu prav življenjsko vezana na materialne možnosti. Dovolj je, če pomislimo na tisk, od časopisov do knjige, kako velik del takšne dejavnosti je vezan na industrijski proces (tiskarske usluge, transport, pošta itd.) — in prav tu je prišlo do preloma, o katerem premalo razmišljamo: industrijski del v procesu kul-

turnih in umetniških dejavnosti se je že pred desetletjem začel ravnati po zakonih ponudbe in povpraševanja, še več: imel je in ima to veliko prednost, da se lahko ravna samo po zakonih povpraševanja, da torej sam postavlja norme za svoje »usluge«, ki pa so po svoji strani povsem normalna industrijska dejavnost, rast cen takšni dejavnosti pa je znana stvar. Na področju kulture se dogaja naslednje: industrijska, gospodarska, ekonomska ali kakorkoli že imenujemo to fazo v procesu realizacije sleherne kulturne dejavnosti postaja prevladujoč element v današnjih možnostih in nemožnostih kulture, ki vse bolj samo še lovi, ne pa tudi ujame dovolj sape, da bi lahko normalno živela. Sredstva, ki jih imajo kulturne skupnosti, da bi podprle, kar se jim zdi podpore vredno, se v vse večjem obsegu »vračajo« v industrijo, v razne gospodarske panoge, tudi v birokracijo, in le v manjšem delu pomenijo materialno kompenzacijo za kulturo v njenem finalnem »proizvodu«, v obliki torej, ko lahko učinkuje: kot knjiga, kot film, kot razstava, kot predstava, kot koncert itd. Za ilustracijo »domač« primer, zelo nazoren, v ničemer izjemen: pred desetimi leti so bili avtorski honorarji pri eni številki Sodobnosti za 70 % višji od tiskarskih stroškov, letos se napovedujejo tiskarski stroški, ki bodo pri eni številki za dvakrat in pol višji od avtorskih honorarjev. To z drugimi besedami pomeni: plačilo za avtorsko delo (pesnikom, pisateljem, kritikom) je še zmerom na ravni izpred desetih let, torej nominalno nespremenjeno, po svoji vrednosti pa seveda za toliko manjše, kolikor znaša v tem času inflacija.

Ta dvojnost v procesu realizacije kulturnih dejavnosti ni naključna: en partner v tem delovnem procesu je ostal brez pravic, drugi jih uveljavlja v skladu z zakoni in naravo svojega dela. Kulturni delavec dobi torej za svoje delo, kar ŠE ostaja, ko so računi za in-

*dustrijsko, obrtno in drugo delo pošte-
no plačani. In tega, kar ostaja, je
zmerom manj. Tudi prehod od prora-
čunskega na samoupravni sistem finan-
ciranja tega absurda ne more spreme-
niti. V ekonomskem pogledu je torej
kulturni delavec, zlasti ustvarjalec (da
ne uporabim osovraženegega izraza umet-
nik), vse bolj mezdni delavec, ki ima
sicer vse pravice, možnost pa komaj še
katero. Tu je seveda mišljen tisti kul-
turni delavec, ki svoje delo ponuja »na
prostem trgu«, kar velja domala za vso
umetniško dejavnost. Pri rednem delov-
nem odnosu te diskriminacije ni. Stanje
je že tako kritično, da bo čez dve, tri
leta ohromljena normalna kulturna de-
javnost, pa čeprav bi bili kulturni pri-
pravljenci odstopati svoje delo zastonj.*

*Razumljivo, da tako stanje v kre-
ativnem smislu ne more biti spodbudno.
Lahko pa rečemo (s kancem ironije),
da bo, ko bo nova ustava sprejeta, tudi
protiustavno, saj bo kulturno, zlasti pa
umetniško delo kmalu »brez vrednosti«,
čista duhovna kategorija. Kot versko
prepričanje ali zaljubljenost.*

*Če se je na tej relaciji, zaradi naše
nepazljivosti, samo nekaj zataknilo, bo
pač treba nekaj storiti.*

*Toda tudi ko bo tisto nekaj stor-
jeno, bodo težave ostale. Podpisani je
namreč prepričan, da smo v slovenski
kulturi priča fenomenu, ko je ponudba
večja od povpraševanja. Nagla demo-
kratizacija v organiziranosti kulture, ki
so jo sprožile kulturne skupnosti, je
vrnila voljo do življenja tudi tistim
oblikam kulturnih dejavnosti, ki so že
kazale znake umiranja. Pravica do živ-
ljenja, do svojega prostora na soncu, je
postala splošno geslo, po katerem se
zdaj v kulturi vse ravna. Nobena oblika
ne zamre, nobena dejavnost ne presah-
ne, tudi staranja ni več, kar je prav-
zaprav čudno: ko je revščina največja,*

*je lačnih ust največ. Tudi Vidmarjev
klic po strogi selekciji nič ne zaleže.
Drobnih ročic s prosojnimi prstki, iz-
tezajočimi se proti tenkemu kosu kruha,
ki ga reže kulturna skupina, je vsako
leto več. Kdo bi štel te ročice, pa tudi
veliko ne zahtevajo, le da jih je mnogo.
Ali pa je kos kruha premajhen. Šalo na
stran: v zadnjih dveh, treh letih se je
organiziranost kulture izpopolnila, trd-
nejša je in sleherno področje je prav v
tem boju za obstanek globlje osmislilo
svojo dejavnost; kjer je dejavnost za-
radi pomanjkanja sredstev minimalna,
pa svoj obstoj, pravico do obstoja. Tako
se kultura večidel vse bolj prostituira,
ponuja se in vsiljuje; ker spontanih
potreb po njej ni, poskuša sama izsiliti
potrebe, ki bi ji — zadovoljene — omo-
gočile normalno življenje. To stanje je
samo po sebi smešno, v svojem bistvu
pa žalostno in bridka ironija ob misli
na ustavo, po kateri naj bi bila kultura
dolžnost in pravica človeka. Težko je
komu vsiljevati dolžnost, če je sam ne
čuti, še težje ga navduševati za pravico,
če mu ni do nje, če mu nič ne po-
meni.*

*Če človek gleda, kot podpisani, iz-
kože kulturnika, ne more biti optimist,
čeprav bi bil optimizem v teh časih po-
treben, v teh časih pravim, ko od kul-
ture veliko zahtevamo in od nje mnogo
pričakujemo, hkrati pa brez nje vsak
dan laže živimo. Brez slabe vesti. Ma-
terialno stanje v kulturi razgalja naš
odnos do nje.*

*In prav to stanje, ki se mi zdi, da
implicira hude posledice, se mi je zdelo
tako pomembno, da sem o njem kanil
napisati uvodnik ob začetku novega
letnika naše revije, pa se mi je — kot
tolikokrat že ob takem razmišljanju —
izcimila le trpka glosa.*